

Hálfðan Haraldsson:

Gamlar götur í Norðfjarðarhreppi hinum forna

Hálfðan Haraldsson skólastjóri við grunnskólann á Kirkjumel við Skorrastað í Norðfirði (frá Þorvaldsstöðum á Langanesströnd) hefur um nokkurra ára skeið safnað ýmsum fróðleik um Norðfjarðarhrepp (hinn forna), m.a. öllum þjóðsögum og vættasögum sem hann hefur komist í tæri við, og skráð þær inn á tölvu. Einnig hefur hann kynnt sér örnefni og gamlar minjar. Hér segir hann frá gömlum leiðum og reiðgötum á þessu svæði.

Í Norðfirði er mikil landbúnaðarsveit og þess vegna er búið að bylta landi mikið til, vegna ræktunar og annarra framkvæmda. Áður en þessi umbylting varð, og vegur kom um sveitina, var nær allur fjarðarbotninn frá sjó og inn undir Kirkjuból illfært votlendi. Stór hluti af votlendinu nefndust Blár, oftast kenndar við bæina. Norðan við Blárnar risu melar, sumir nokkuð brattir og grónir að hluta til. Þetta eru gamlir sjávarkambar með sæbarinni möl og sandi.

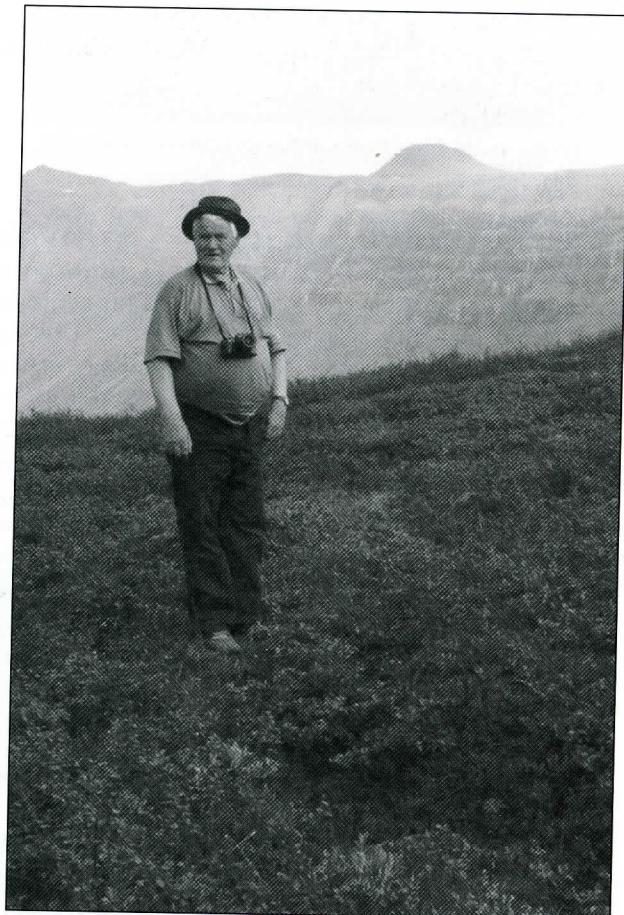
Hestagöturnar lágu utan í þessum melum, nokkru ofar en þjóðvegurinn er núna. Flestar þessar götur eru horfnar og sumir melarnir líka. Á nokkrum stöðum sést þó til þeirra, t.d. milli Ormsstaða og Hofs, Miðbæjar og Skorrastaðar, sunnan í Kirkjumelnum. Á þessum stöðum mynda göturnar stallu, two, þrjá eða fleiri eftir ástæðum. Breiðasta gatan er neðst, gamall kerruvegur, vísi að fyrsta bílveginum um sveitina. Frá bæjunum voru svo götur niður að ánni og eftir bökkum hennar, að vöðum á ánni. Eitt vaðið var nokkuð innan við ármót Norðfjarðarár og Selár. Var þaðan farið yfir eyrarnar og upp á Staðarháls.

Norðan í Hálsinum neðarlega er stór steinn við götuna sem heitir Hvíldarsteinn. Við Hvíldarstein urðu tveir bræður eða feðgar úti, segir sagan. Ekki er vitað hverjir það voru eða hvenær. Síðan liggur gatan af Hálsinum yfir Seldalinn, utarlega, að vaði á Selánni rétt við ármót Selár og

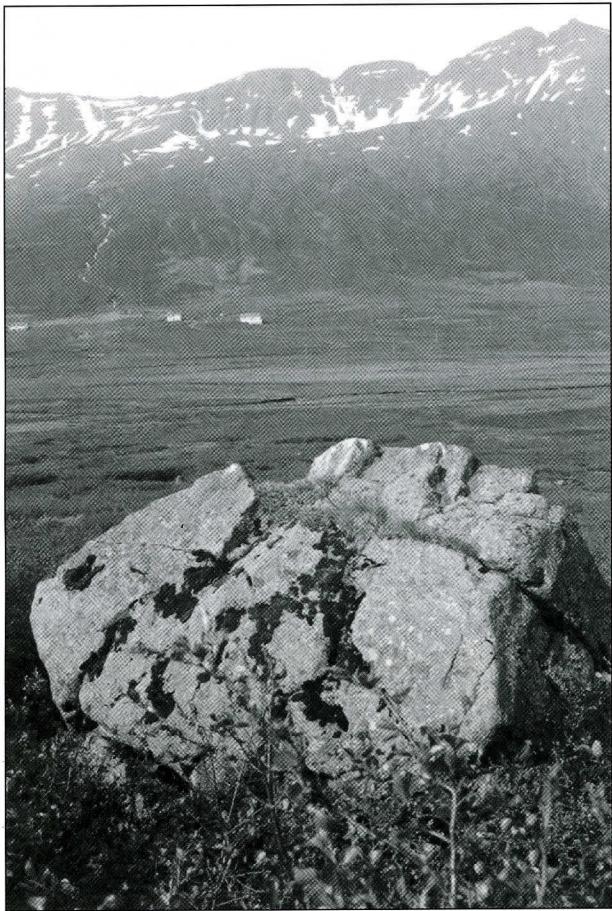
Hengifossár. Þarna er gatan víða horfin vegna ræktunar í Seldalnum og vegagerðar. Vel greinileg gata liggur svo frá vaðinu á Selá á barmi Hengifossárljúfurs og blasir Hengifossinn við ferðamönnum á þessari leið. Síðan liggur gatan upp lítinn háls sem heitir Seldalsháls og aðskilur Oddsdal og Seldal. Þar uppi heitir Brattabrekka, Seldalsmegin, en Blóðbrekkur; efri og neðri, við norðanverðan Oddsdal. Þegar við göngum inn hestagöturnar komum við upp á hjalla, sem er neðri Blóðbrekkan, og komum þá á þjóðveginn upp í Oddskarð.

Þarna á hjallanum var stór steinn, Höllusteinn. Þekkt þjóðsaga er tengd þessum steini og Blóðbrekkunum. Því miður hvarf þessi steinn sjónum manna við síðustu stórframkvæmdir Vegagerðarinnar á þessum slóðum. Gata lá af Oddsskarðsgötunni niður að bæ í Seldal og var hún oft farin því þangað var styrt til bæja af skarðinu. Einnig lá gata niður

til Skuggahlíðar um Snejðingar, þar sem þjóðvegurinn liggur niður núna. Þessi leið þótti viðsjáverð fyrr á tímum, því að óvættur átti bæli undir stærstu fossunum þar um slóðir, Hengifossi í Hengifossá og Svartafossi í Oddsdalsá. Til skýringar má

Greinarhöfundur stendur á gamalli og gróinni götu á Staðarhálsi. Ljósm.: Ari Benediktsson.

Hvíldarsteinn á Staðarhálsi. Kirkjuból í baksýn. Ljósm.: Ari Benediktsson.

geta þess að þessar ár eru eitt vatnsfall með tveim nöfnum. Hengifossáin er neðri hluti árinnar.

Í þjóðsögum og sögnum Sigfúsar Sigfússonar eru nokkrar sögur um óvætti á Oddsdal og átök manna við

Frá Norðfirði lágu hestfærar götur til Hellisfjarðar frá Grænanesi um Borgir og Búland upp Hellisfjarðarskriður (Norðfjarðarskriður) á *Götu-hjalla* og þaðan inn Hellisfjörð norðanverðan inn í fjarðarbotninn og alla

þetta illþýði. Um tíma var talið hættulegt að fara Oddsskarð og Oddsdal eftir að dimma tók. Loftur í Loftsgerði í Skálateigslandi var mikil hraustmenni og fór einn manna um Oddsskarð bæði í björtu og myrkri. Er til mögnum saga af átökum hans við fossbúann. Fossbúinn laut í lægra haldi og hörfaði í gljúfrið en Loftur komst til bæja svo illa farinn að hann beið bana af. En Skorrasstaðarkirkja fékk járníð sem Loftur tók af forynjunni. Segir frá því í þjóðsögunni, „Loftur með kirkju-járníð“. Er hún skráð í þjóðsögum Sigfúsar Sigfússonar.

Leiðir til Sandvíkur og Viðfjarðar

leið inn í Hellisfjarðarsel. Einnig lágu götur hestfærar frá Seli á Oddsdal til Skuggahlíðar í Norðfirði. Var þá farið um Hnúka og Vegaskarð. Frá Hellisfirði var farið út Hellisfjarðarströnd sunnanverða, og þá farið einstigi sem nefnist *Gláma*. Utan við Glámuna er haldið áfram út undir Viðfjarðarnes og farið yfir það ofarlega. Þaðan eru svo greiðar götur til Viðfjarðar. Þessar götur eru nær allar sýnilegar í dag og vinsælar gönguleiðir, flestum færar. Frá Viðfirði lágu síðan götur út með sjónum að Stuðlahnausum. Lágu göturnar svo utan í bröttum hnausunum og þaðan til Stuðla og áfram út á Barðnesbæ. Gamla gatan er viða rofin á þeiri leið af akvegi sem lagður var þar í tengslum við akveginn til Viðfjarðar.

Leiðir til Sandvíkur

Til Sandvíkur, sem var austasti hluti byggðarlagsins, var torsótt landleið, en þó voru tvö skörð farin með hesta. Það eru Sandvíkurskarð og Nónskarð. Farið var upp að *Sandvikurskarði* frá Stuðlum og einnig frá Viðfirði. Bratt er upp Skarðskinnina og var rudd gata þar upp. Í Skarðsklaufinni voru grjót-hleðslur til þess að auðvelda mönnum og hestum uppgönguna. Þurfti oft að taka klyfjar af hestum og bera yfir verstu torfæruna. Nú eru þessar hleðslur horfnar og leiðin illfær hestum. Efst í fjallinu Sandvíkurmegin er gatan rudd í gegnum stórgrytta fjallshlíðina af mannahöndum. Margar þessar götur voru lagðar, og lögðuð mannvirki, af höndum gerð. Nónskarð er inn úr Viðfirði sunnanverðum. Þar var einnig farið með hesta. Milli Sandvíkur og Vöðlavíkur var engin hestaleið fær og tæpast hægt að koma gripum þar á milli. Sandvíkingar urðu því að fara skörðin tvö sem ég nefndi áðan.

Frá Viðfirði lá allgóð leið upp á *Dys* og niður til Vöðlavíkur og einnig í byggð á norðurströnd Reyðarfjarðar. Frá Hellisfirði var farið upp í *Hrafna-skörð* ofan Breiðuvíkur til Eskifjarðar og Reyðarfjarðar. Þessi leið var líka

Gamlar götur sjást vel utan í Kirkjumel í Norðfjarðarsveit. Ljósm.: Ari Benediktsson.

farin úr Norðfirði og þá farið af Oddsdal í Vegaskarð og þaðan í Hrafna-skörð. Er sú leið lægri en Oddsskarð en nokkuð lengri.

Um það er getið í sögnum, að síra Benedikt Þorsteinsson prestur á Skorrastað hafi blessað og beðið fyrir vegfarendum sem leið áttu um Sandvíkur-skarð. Eftir það hafi ekki orðið neitt óhapp í skarðinu allt til þessa dags.

Efst í skarðinu er klettastallur eða grunnur skúti sem heitir *Líkhellir*. Þar urðu Sandvíkingar að skilja eftir líkkistu vegna ófærðar í skarðinu. Stóð kistan þar til vors er fært varð niður skarðið, og snjóflóðahættan liðin hjá.

Aðrar leiðir úr Norðfirði

Leiðir í önnur byggðarlög, voru um Oddsskarð, eins og áður er getið. Til Fljótsdalshéraðs var hægt að fara *Fönn* upp úr Fannardal og síðan Tungudal til Héraðs. Þessi leið var mjög hættuleg með hesta en var þó stundum farin. Ekki sér til gatna á þessari leið Norðfjarðarmegin, svo ég viti. En örnefni benda til þess, eins og *Ferðamanna-hryggur* innst í Fannardalnum. Til Mjóafjarðar var hægt að koma hestum um Hólaskarð, upp af þaumum Hólum, og Miðstrandarskarð ofan við Neskaupstað. Gamlar sögur geta um að hestagata hafi verið fyrir Norðfjarðarnípu eftir Breiðurák, en lagst af eftir hörmulegt slys í rákinni. Leiðin hafi síðan eyðilagst af grjóthruni í fjallinu.

Ég hefi nú rakið flestar aðal hestagötur gamlar um Norðfjarðarsveit hina fornu og færar leiðir í önnur héruð. Margar aðrar leiðir voru farnar fótgangandi um skörð, rákir og gjótur, og verður það að bíða annars tíma. Þessi upptalning er fyrst og fremst til þess að vekja athygli nútímamanna á þessum samgöngum þegar hesturinn var sannlega þarfasti þjónninn og besti félaginn á torfærum vegi. En nú er öldin önnur.

Á myndinni má greina götuna sem liggr um Glámu á suðurströnd Hellisfjarðar.
Ljósm.: Hálfdan Haraldsson.

Vaðið á Selá. Frá vaðinu lá gatan hægra megin við Hengifossárgljúfur upp Oddsdal. Ljósm.: Ari Benediktsson.

Ferðalýsing Þorvaldar Thoroddsen

Hér á eftir læt ég fylgja lýsingar Þorvaldar Thoroddsen á ferðalagi sínu um Norðfjörð og til Mjóafjarðar um Hólaskarð í ágústmánuði 1882. Hann var viðförlasti og þekktasti ferða- og ví sindamaður landsins á þeim tíma, svo ólíklegt er að hann hafi ekki greint frá eins og hlutirnir voru.

„Síðan fórum við til baka aftur, kringum Viðfjörð, fyrir utan Viðfjarðarmúla og í Hellisfjörð. Þar er versti vegur, tæpar götur og stórgrytisurð.“

Þarna lýsir Þorvaldur ferð um Glámu og Glámumela, en síðan fer hann til Norðfjarðar og hefur þá þetta að segja um leiðina:

„Úr Hellisfirði héldum við í Norðfjörð að Skorrastað um Norðfjarðarskriður. Þar er háskalegur vegur, tæpar götur, hengiflug, hamrar og skriður niður í sjó.“

Síðan fer Þorvaldur áfram til Mjóafjarðar og lýsir því hér á eftir:

„Milli Norðfjarðar og Mjóafjarðar eru fjöll svo brött, að hvergi er fær vegur. Fótgangandi menn geta reyndar með mikilli fyrirhöfn klöngrazt yfir á nokkrum stöðum, en hvergi er hægt að fara með hesta nema Hólaskarð, og er það þó mjög sjaldsarið. Menn fara þar einstaka sinnum með lausan hest, en aldrei með áburð. Þegar eitthvað þarf að flytja í Mjóafjörð, fara menn annaðhvort sjóveg eða þá suður í Eskifjörð, Oddskarð; Eskifjarðarheiði, upp á Hérað og svo Mjóafjarðarheiði, og er það mikill krókur. Á vetrum fara menn stundum Fönn upp af Fannardal og svo niður á Mjóafjarðarheiði, en á sumrum er það oftast ófært fyrir jöklusprungum.

Ég hafði ætlað mér að fara beint úr Norðfjörð i Mjóafjörð, um Hólaskarð, en allir réðu mér frá og sögðu, að það væri ófært með áburð, og ég yrði að snúa aftur suður á Eskifjörð, en bæði var það mikill krókur, og auk þess langaði mig að sjá fjöllin milli Mjóafjarðar og Norðfjarðar og ásetti mér því að reyna að fara með áburðarhesta mína yfir Hólaskarð, þótt eigi hefði það verið farið áður, og fékk með mér two gagnkunnuga menn, Jón Þorsteinsson á Kirkjubóli og Guðmund Magnússon á Tandrustöðum, og tókst okkur að komast yfir skarðið, þótt örðugt væri.

Um morguninn 23. ágúst fórum við frá Skorrastað upp að Tandrustöðum. Útlit var fremur illt og veður hvasst, en þó hélt þolanlegt veður um daginn. Frá Tandrustöðum héldum við upp mikinum bratta upp með gili. Var þar mosa og viði vaxið beitarland með flögum á milli. Fyrir ofan foss í gilinu

kemur maður upp í dalverpi, sem nær upp að skarðinu. Í því eru hamrahjallar hver upp af öðrum. Neðan til er smáurð og möl, torsótt yfirferðar, mosi og grasvíðir milli steina og jöklasóleyjar á stangli. Þar skildu fylgdarmennirnir við hesta sína og fylgdu oss, það sem eftir var, gangandi. Þegar ofar kemur, hverfur allur gróður, og tekur þá við stórgrytísurð fyrir neðan skarðið og snjóskaflar á milli.

Stirðlega gekk að sneiða sig upp urðarhjallana. Urðu tveir menn að færa hvern hest hægt og hægt áfram; teymdi annar, en hinn rak á eftir; því að iðulega brutust hestarnir um, er þeir sukku í gegnum snjóinn niður í urðina; sums staðar urðu nokkrir að ganga á undan til þess að kanna og ryðja braut fyrir hestana, og gekk því ferðin fremur seint. Voru þá klyffarnar teknar ofan og bornar kippkorn og svo hestunum komið með góðu eða illu á eftir. Sunnan við skarðið var verst að sneiða sig utan í snarbröttum urðarskriðum. Var sums staðar lausamjöll ofan á og klaki og jökull undir milli stein-nibbanna. Í bröttstu brekkunni undir skarðinu, utan í urðarskriðu, teymdi Jón einn hestinn lausan á undan og reyndi fyrir sér, en allt í einu missti hesturinn fótanna á klaka, er ofan á lá, og datt, og Jón líka, og var eigi annað sýnna en þeir mundu báðir fara niður fyrir flugin, og hélt ég, að það mundi verða þeirra síðasta, en Jón hélt fast í tauminn, og af því að ferðin var eigi mikil í fyrstu, gat hann sprynt svo í, að báðir stöðvuðust og skaðaði eigi, nema hvað hesturinn fleiðraðist aðeins lítið eitt, því að klyfsöðullinn hlifði honum. Gátum við svo komið hinum

hestunum á eftir, er vér höfðum rutt þeim veg og borð klyffarnar.

Skarðið sjálf að ofan er eins og örmjó egg, svo mjó að maður getur verið með sinn fótinn hvorum megin. Sá þar bæði niður í Norðfjörð og Mjóafjörð. Í skarðinu var mesta hvassviðri og naumlega stætt. Norðan við skarðið eru jökulbreiður í hvilstinni, og lá mjöll og nýr snjór ofan á. Eigi voru þar jöklusprungur haettulegar, og tókst með lagi að koma hestunum þar niður. Þá voru nú búnar mestu torfærurnar nema nokkur hamrabelti fyrir neðan jökulinn, og komust við klakklauð niður að Asknesi. Fórum við svo inn með Mjóafjörði. Er þar slæmur vegur og varð oss heldur ógreiðsær, því að komið var niðamyrkur og nætur og vörpur Norðmanna lágu víða þvert yfir götuna og flækktust hestarnir í þeim og festust. Við vorum um nöttina í Firði.“

Eins og sést á þessari lýsingu, úr Ferðabók Þorvalds Thoroddsen I. b., var ekki auðvelt að koma klyfjahestum yfir sum fjallaskörðin, þótt þar mætti teyma þá lausa.

Vona ég að þessi skrif veiki einhverja til umhugsunar um varðveislu þessarra gömlu gatna og leiða. Sem betur fer eru margar þeirra orðnar vinsælar gönguleiðir en aðrar ekki. Gömlu hestagötturnar eru mannvirkir sem ber að varðveita. Áður fyrr tóku menn lausan stein úr götu sinni, til þess að halda henni hreinni, svo þeir sem á eftir kæmu, hnitu ekki um hann. Þannig hélt alþýða manna götunum við í gegnum aldirnar.

Hérað og Héraðsbúar

S

M

Æ

L

K

I

Sveitirnar meðfram Lagarfljóti í Múlasýlum hlutu fyrir löngu þá upphefð, að vera heitnar einu nafni Héraðið, og skrifað með stórum staf.

Hérað það er rómað fyrir fegurð, og um byggðir þess var um nokkra mannsaldrar í blóma allsérstætt mannlíf, dálítið frábrugðið því sem einkenndi önnur hérud landsins.

Þessu réðu atvinnuhættir í búskap, sem skópu bændum margar afgangsstundir og gerðu þeim kleift að leita til bóka sinna í næði og sækja heim sveitunga sína, og dvelja hjá þeim dögum saman, að iðka samræðulist eða spila lomber.

Voru gestamóttökur þeirra Héraðsbúa víðfrægar, og voru menn í sveitum þar þess fúsir, að sækja hverjir aðra heim.

Emil Als. í minningargrein um Þórarinn Pálsson frá Skeggjastöðum.- Morgunblaðið 8. sept. 1990.